

Friedrich A. Von Hayek: Serbest Bankacılık ve Rekabete Dayalı Özel Para Sistemi

Coşkun Can AKTAN¹ Merve YOLAL EROĞLU²

Gönderim tarihi: 14.09.2018 Kabul tarihi: 29.01.2019

Öz

Serbest bankacılık, devletin para yaratma yetkisine tamamen son verilerek, paranın tıpkı herhangi bir mal gibi özel banka ve/veya finansal kurumlar tarafından arz edilmesini öneren bir sistemdir. Bu kısa araştırma içerisinde Friedrich A. von Hayek'in serbest bankacılık ve özel para sistemi üzerine görüşleri incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Serbest bankacılık, özel para, paranın özelleştirilmesi, F. A. von Hayek
JEL Sınıflaması: E5, E58

Friedrich A. Von Hayek: On Free Banking and Denationalization Of Money

Abstract

Free banking system suggests that the monopoly power of money creation by governments should be terminated and private currency can be issued by private banks and/or financial institutions just like supplying any kind of goods and services in the goods market. This introductory paper aims to summarize the ideas of Friedrich A. von Hayek on free banking system.

Keywords: Free banking, currency competition, private currency, denationalization of money, F. A. von Hayek
JEL Classification: E5, E58

¹ Prof.Dr.Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, E-posta: ccan.aktan@deu.edu.tr,
ORCID ID: 0000-0003-4294-2314

² Araş.Gör. Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, E-posta: merve.yolal@deu.edu.tr,
ORCID ID: 0000-0001-5980-5610

1. Giriş

Serbest bankacılık, devletin para yaratma yetkisine tamamen son verilerek, paranın tıpkı herhangi bir mal gibi özel bankalar ve/veya finansal kurumlar tarafından arz edilmesini öneren bir sistemdir.

Serbest bankacılık sisteminin uygulanmasını savunanların başında hiç şüphesiz fikirleri ile pek çok disipline önderlik eden Friedrich A. von Hayek gelmektedir. Hayek, özel para sistemi konusundaki düşüncesi ve önerilerini *Para Birimi Tercihi* (Choice in Currency, 1976; 1988) ve *Paranın Özelleştirilmesi* (Denationalization of Money, 1978, 1990) adlı kitaplarında ayrıntılı olarak incelemiştir.

Bu çalışmada Hayek'in serbest bankacılık ve paranın özelleştirilmesi konusundaki görüş ve önerileri incelenmektedir. Çalışmamızda ayrıca Hayek'in bu radikal önerisine yönelik eleştiriler de özetlenmektedir.

2. Hayek: Serbest Piyasa, Serbest Ticaret ve Serbest Bankacılık

Friedrich August von Hayek, 20. yüzyılda, Avusturya İktisat Okulu'nun önde gelen liberal filozoflarından birisidir.³ Hayek; özgürlük, kendiliğinden doğan düzen, serbest piyasa ekonomisi ve para teorisi gibi pek çok konuda eserler kaleme almıştır. Önemli eserleri arasında; Kölelik Yolu (The Road the Serfdom), Özgürlük Anayasası (The Constitution of Liberty) ve üç ciltten oluşan Hukuk, Yasama ve Özgürlük (Law, Legislation, and Liberty) adlı çalışmaları bulunmaktadır.

³ Friedrich August von Hayek 1899 Avusturya-Viyana doğumludur. Hayek 20. yüzyılın önemli bir sosyal kuramcısı ve siyasi filozofu olmuştur. "Neo-Avusturya İktisat Okulu"nun kurucusu olarak kabul edilmektedir. Hayek'in yaklaşımı çoğunlukla Avusturya İktisat Okulu'na dayanmaktadır ve çalışmalarında bilginin sınırlı niteliğini vurgulamaktadır. Ekonomiden psikolojiye, siyaset felsefesinden bilim felsefesine kadar uzanan çeşitli konularda 130 makalesi ve 25 kitabı yayınlanmıştır. Akademik yaşamının çoğunu Londra Ekonomi Üniversitesi'nde (LSE), Chicago Üniversitesi'nde ve Freiburg Üniversitesi'nde geçirmiştir. Hayek, 1929'da "Para Teorisi ve Konjunktur Dalgaları" adlı ilk kitabını yayınlamıştır. 1944 yılında Hayek'in en ünlü kitabı "Kölelik Yolu" (The Road to Serfdom) yayınlamıştır. 1952 yılında ise "Duyusal Düzen" (Sensory Order) kitabını yayınlamıştır. Hayek, Chicago Üniversitesi'nde yeni kurulan Sosyal Düşünce Komitesi'nde bir görev aldığından dolayı 12 yıl Chicago'da yaşamıştır. Orada siyasi felsefe, fikirlerin tarihi ve sosyal bilim metodolojisi gibi pek çok temayla ilgili makaleler yazmıştır. 1960 yılında "Özgürlük Anayasası" (Constitution of Liberty) adlı kitabını yayınlamıştır. Daha sonra Hayek 1962'de Chicago'dan ayrılmış ve Avusturya'daki Salzburg Üniversitesi'nde fahri profesörlüğe kabul edildiği için 1968 yılına, yani emekliliğine kadar orada kalmıştır. Hayek, Gunnar Myrdal ile 1974 yılında Nobel Ekonomi Ödülünü paylaşmıştır. 1976'da yayımladığı "Paranın Özelleştirilmesi" (Denationalisation of Money) adlı çalışması ile yeni bir parasal reform önerisi getirmiştir. 1977'de Freiburg'a kalıcı olarak geri dönmüş ve üç ciltlik Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük (Law, Legislation and Liberty) adlı kitaplarını yazmıştır. "Ölümçül Kibir: Sosyalizmin Yanlışları" (Fatal Conceit: The Errors of Socialism) adlı son kitabı 1988'de yayınlanmıştır. Ünlü düşünür Friedrich August von Hayek 23 Mart 1992 yılında Almanya Freiburg'da hayatını kaybetmiştir. Türkçe'de Hayek üzerine yazılmış iki araştırma için bkz. Yay, 1993; Yayla, 1993.

Hayek'in sosyal teoriye en büyük katkısı, "*kendiliğinden düzen*" fikri ve bu fikir temelinde geliştirdiği sınırlı devlet-serbest piyasa ekonomisi anlayışı olmuştur. Hayek'e göre yaşadığımız düzen, insan faaliyetleri sonucunda meydana gelen, insanlar tarafından bilinçli oluşturulmamış düzendir. Hayek kendiliğinden oluşan bu düzene; dil, ahlak, para, hukuk ve yazıyı örnek olarak göstermektedir. Hayek, insan zihninin hiçbir zaman tam anlamıyla tam bilgiye ulaşacak kapasiteye sahip olmadığını ve insan zihnindeki eksik bilgiler ile doğal düzenin işleyişinin tam olarak kavranamayacağını düşünmektedir. Dolayısıyla böyle bir bakış açısına sahip olan Hayek, kendi kendine işleyen bu sisteme dışardan herhangi bir müdahale yapılmaması ve mevcut sistemin her türlü baskıya karşı korunması gerektiğini savunmaktadır.

Hayek, (1973:109) piyasayı; "kendiliğinden düzenin özel bir türü" şeklinde ifade etmektedir. Piyasa, bireylerin amaçlarına ulaşmak için kullanabilecekleri bilgileri sağlayan soyut sinyaller (fiyatlar) üretmektedir. Mal ve hizmetlere yönelik talep ve arz ile ilgili bilgileri ileten fiyatlar, bireylerin ekonomik faaliyetlerini ne şekilde yönlendirmesi gerektiğine dair ipuçları sunmaktadır (Hayek, 1973: 17-20). Yani, piyasanın kendiliğinden işleyen düzeni, toplumdaki "bilgi paylaşımı" ndan yararlanmakta, aynı bilgiyi paylaşmayan kişilerin eylemlerini koordine etmekte ve piyasa fiyatları; somut bilgileri hızla iletilebilecek soyut ve esnek bir biçimde biraraya getirmektedir. Bu sebeple fiyat mekanizması, iletişimi daha verimli hale getirmekte ve kaynakları en çok istenen kullanım alanlarına yönlendirmektedir. Sonuç olarak, fiyat mekanizması sayesinde piyasa; herhangi bir ekonomik düzenlemeden veya müdahaleden daha üretken sonuçların elde edilmesini sağlamaktadır (Hayek, 1976: 115-120). Hayek, hükümetin piyasaya müdahale etmesi durumunda, piyasanın kendiliğinden oluşan düzeninin yok olacağını ve müdahalenin fiyatları bozarak, kaynakları yanlış yönlendireceğini savunmaktadır. Düşünürü göre, bunun neticesinde ortaya çıkacak sorunlar ise; ekonomik faaliyetlerde daha fazla devlet müdahalesini gerektirecektir ki, devlet kontrolünün piyasanın yerini alması durumunda toplumun önemli bir kısmı bundan olumsuz etkilenecektir. Hayek, iktisadî hayatın hükümet kontrolüne bırakılması halinde bunun totaliterliğe dönüşeceğini vurgulamaktadır. Çünkü bütün iktisadi faaliyetlerin belirli bir otorite tarafından kontrol edilmesi durumunda, bireylerin ekonomik hayatta neyi yapıp neyi yapamayacaklarına dair tüm kararlar mevcut otorite tarafından belirlenecek ve bu otorite istediği amaçları gerçekleştirebilmek için gerekli tüm araçları hâkimiyeti altına alacaktır. İşte böylesine bir ekonomik kontrol; insan hayatının sadece bir parçasında gerçekleşecek kontrol olmaktan ziyade; bütün amaçlara yönelik yapılacak her türlü araçların kontrolünden başka bir şey olmayacaktır (Hayek, 1944: 97).

Hayek'in kendiliğinden oluşan düzen görüşü çerçevesinde geliştirdiği ve serbest piyasa ekonomisi anlayışı içerisinde yer verdiği önemli konulardan birisi de para basımına yönelik önerisidir. Hayek para basımının piyasa süreci içerisinde rekabete açılması ve paranın devlet tekeline (merkez bankası) çıkarılması görüşünü savunmaktadır. Hayek, Adam Smith'in serbest piyasa, serbest ticaret ve serbest bankacılık fikirlerini 20. Yüzyılda savunan en önemli düşünürlerden birisidir. Hayek, Adam Smith'in "görünmez el" (invisible hand) felsefesinin sadece mal ve hizmetler piyasası için değil para piyasaları için de geçerli olduğunu savunmuş ve rekabetçi piyasalarda en iyi paranın kendiliğinden ortaya çıkacağını savunmuştur. Esasen Hayek, "kendiliğinden doğan düzen" kavramını para için de kullanmış ve paranın pekala rekabetçi piyasalarda varlığını sürdürebileceğini ve devlet tekeline hiçbir şekilde gerek olmadığı görüşünü işlemiştir. Hayek'e göre devlet tekelinin ortadan kaldırılması neticesinde halk devletin kötü parasından kurtulacak ve dahası zaman içinde rekabetçi piyasalar sayesinde kötü özel paralar kendiliğinden piyasadan silinmiş olacaktır.

3. Hayek'in Rekabete Dayalı Özel Para Sistemi Önerisi

Hayek'in para rekabeti ve paranın özelleştirilmesi üzerine görüşlerini incelemeye önce serbest bankacılık ya da serbest para sisteminin başta Adam Smith, David Ricardo, John Stuart Mill, Herbert Spencer gibi liberal düşünürler tarafından da savunulduğunu burada not etmekte yarar görüyoruz.⁴ Hayek, hiç şüphesiz bu düşünürler ve yazarlardan etkilenmiştir.⁵

Hayek'in para teorisi, para politikası ve para sistemleri (altın para standardı, kağıt para sistemi, rekabete dayalı serbest para sistemi) konularındaki görüşleri incelendiğinde kariyerinin ilk yıllarında yayınladığı eserlerinde özünde liberal olmakla beraber kısmen devlet müdahalesine (devlet regülasyonuna) sıcak baktığı, 1935'li yıllara değin altın para standardına konusunda da olumlu düşüncelere sahip olduğu görülebilir. Hayek, 1976 yılında *Choice in Currency* ve 1978 yılında *The Denationalization of Money* eserlerini yazdıktan sonra radikal bir parasal reform olan serbest bankacılık sistemini savunmaya başlamıştır.⁶

⁴ Bkz. Smith, 1994; Ricardo, 1816; Mill, 1848; Spencer, 1851; Smith'in serbest bankacılık üzerine görüşleri için bkz: Işık, 2006.

⁵ Hayek'in 1976 yılında eserini yazmasından hemen bir-iki yıl öncesinde Klein ve Tullock'un kaleme aldığı makaleleri de para rekabetini destekleyen önemli çalışmalardır. Klein, 1974; Tullock, 1975.

⁶ Polleit, Hayek'in Parasal Milliyetçilik ve Uluslararası İstikrar (1937) kitabında tek bir uluslararası para otoritesi (bir tür dünya merkez bankacılığı sistemi) görüşünü savunduğunu; 1960 yılında yayınlanan Özgürlüğün Anayasası (The Constitution of Liberty) eserinde ise devletin merkez bankası kanalıyla para politikasını yönetmesi gerektiğine dair görüşler savunduğunu ifade etmektedir. Polleit, *The Denationalization of Money* kitabından sonra Hayek'in radikal bir laissez faire serbest bankacılık sistemini savunduğuna işaret etmektedir. Bkz. Polleit, 2016. Hayek'in altın para standardı konusundaki görüşlerinde de zaman içerisinde bir değişiklik olduğu söylenebilir. Başlangıçta Hayek'in altın para standardına dair olumlu görüşler sunduğu, kariyerinin ileriki yıllarında ise altın para sisteminin ideal bir sistem olmadığına dair görüşleri ile ilgili olarak bkz. Caton, 2013, 2018.

Hayek, akademik kariyerinin başında devletin merkez bankası kanalıyla para politikasını yönetmesini doğru bulurken; kariyerinin ileriki yıllarında merkez bankasının tamamen lağvedilmesi düşüncesini savunmuştur.

Hayek, 1944 yılında yayınladığı Kölelik Yolu (The Road to Serfdom) adlı eserinde şunları yazmaktadır:

“(Devlet) açısından para sisteminin yürütülmesi gibi açık bazı görevler vardır... Hiç şüphesiz devlet iyi ve kötü etkiler ortaya çıkarabilecek derecede büyük bir güce sahiptir. Devletin gücünün bir gün daha doğru bir şekilde kullanılması için beklentimizi ve inancımızı kaybetmemeliyiz.”⁷

Hayek, 1960 yılında Özgürlüğün Anayasası adlı eserinde sağlam ve güvenilir bir mübadele aracının piyasanın kendiliğinden oluşan güçlerine teslim edilemeyeceğini şu ifadelerle açıklamaktadır: (Hayek, 1960:324)

“Paranın piyasa güçleri tarafından sunulması hem politik açıdan pratikte uygulanabilir değildir hem de mümkün olsa bile muhtemelen arzu edilir değildir.”⁸

F. A. Von Hayek’in para konusunda yayınlamış olduğu kitaplar, makaleler, bildiriler ve muhtelif konferanslarda yapmış olduğu konuşmalar dikkatle ve özenle okunduğunda onun sürekli bir ideal arayış içerisinde olduğu görülebilir. Hayek, 1930’lı yılların başlarından itibaren parasal disiplin ve parasal istikrar için eşsiz bir entelektüel çaba içerisinde olmuştur.

Bu kısa açıklamalardan sonra şimdi Hayek’in 1976 yılından sonraki yıllarda savunduğu radikal öneriyi (serbest bankacılık ve rekabete dayalı özel para sistemi) incelemeye çalışalım.

Hayek’in paranın özelleştirilmesi çalışmasının temelinde, hükümetlerin para üzerinde bir tekeli olması için doğuştan gelen bir sebep bulunmadığı düşüncesi yatmaktadır. Dolayısıyla, özel bankaların kendi para birimlerini oluşturabilmelerini ve bu para birimlerinin ihracı ve kontrolü için rekabetçi bir pazar yaratmaları gerektiğini ileri sürmektedir. Hayek’in paranın özelleştirilmesi önerisi ulusal para kanunlarını ortadan kaldırmakta ve her kuruluşun kendi isimleri ve işaretleri ile para birimlerini çıkarmasına izin vermektedir. Yani Hayek, para birimi konusunda devlet tekelinin ortadan kaldırılmasını ve rekabet içinde özel

⁷ Bkz: Hayek, F. A. (1944[2007]). *The Road to Serfdom* (Bruce Caldwell, Ed.). Chicago, IL: The University of Chicago Press. S. 72. Hayek’in bu sözlerini şu kaynaktan aktarıyoruz: Boettke & Smith, 2015. 8.

⁸ Hayek’in eserindeki sözleri aynen aktaralım: “[i]t is important to be clear at the outset that this is not only politically impracticable today but would probably be undesirable if it were possible.” Hayek’in bu sözlerini okuyanlar onun gibi radikal bir liberal düşünürün bu sözleri yazdığına şaşırabilirler. Hayek ileriki yıllarda para teorisi konusundaki görüşlerini değiştirmiş ve özellikle *Para Birimi Tercihi* (Choice in Currency, 1976; 1988) ve *Paranın Özelleştirilmesi* (Denationalization of Money, 1978, 1990) adlı kitaplarında tamamen ayrı bir pozisyon alarak Merkez bankalarının tümüyle kaldırılarak rekabete dayalı özel para sisteminin uygulanmasını savunmuştur.

para ihraççıları bulunan bir sistemle değiştirilmesini önerdiği bir model oluşturmuştur. Kurduğu bu modelde, devletin ekonomide dolaşan para miktarını, banknot ve madeni paraları ihraç tekeli aracılığıyla etkileyebileceği hipotezinden yola çıkarak, laissez-faire ilkelere bankacılıkta benimsenmesini önermiştir. Uygulamaya konulması durumunda, bu model Hayek'e göre devletin para tekeli gücünü ortadan kaldıracak ve bireylere daha fazla özgürlük sağlayacaktır.

Hayek'in rekabetçi para birimleri önerisinin başlangıç noktasını, paranın başka mallardan farklı olmadığı fikri oluşturmaktadır. Dolayısıyla, tekeli bir devletin para üretiminden ziyade, özel ihraççılar (özel bankalar) arasındaki serbest rekabetle oluşan bir piyasa yapısı gerekmektedir. Hayek'in rekabetçi para birimleri konseptinin kurucu unsurları şunlardır: i) Herkes rekabete konu özel paralar sunmakta özgürdür. ii) Herkes, kendi amaçlarına en iyi hizmet eden para talebinde bulunmak için özgürdür. iii) Bankacılık hizmetlerinde serbest piyasa anlamına gelen "serbest bankacılık" vardır. Sonuçta Hayek, böyle özgür bir para piyasasında hiç kimsenin kötü para istemeyeceği gibi, sağlam bir paranın ortaya çıkmasını sağlayacağını savunmaktadır (Polleit, 2016: 71).

Hayek, sistemin kendini tamamen kurduktan ve rekabetteki bir takım başarısız girişimler ortadan kaldırıldıktan sonra, dünyada yaygın olarak kullanılan ve birbirine çok benzer para birimlerinin kalacağını belirtmiştir. Bu para birimlerinden bir veya ikisi çeşitli büyük bölgelerde egemen olacak ancak bu bölgelerde keskin veya sabit sınırlar olmayacak ve bunlardan baskın olan para birimlerinin kullanımı sınır bölgelerinde örtülecektir. Benzer mal koleksiyonlarına dayanan bu para birimlerinin çoğu, kısa vadede muhtemelen bugünkü en istikrarlı ülkelerin para birimlerinden çok daha az, fakat gerçek bir altın standardına dayanan para birimlerinden biraz daha fazla dalgalanma gösterecektir (Hayek, 1990: 223). Paranın özelleştirilmesi çalışması, değerini istikrarlı bir şekilde koruyabilen para birimleri için talebin en fazla olacağını ve bu nedenle bankaların para arzını hükümetlerden daha prensipli bir şekilde yönetmeye çalışacakları düşüncesine dayanmaktadır.

Hayek'e göre, bankalar farklı isimler ile kendi para birimlerini ihraç edecekler ve ihraç edilen bu paraların değeri belirli olan bir mal sepetine endeksleneyecektir. Oluşan rekabetçi süreç sayesinde de bankalar ne kadar para ihraç edeceğini belirlemektedir. Düşük faizle kredi veren bir bankanın tasarruf oranları düşük olursa ve aşırı para ihraç ederse, o bankanın ihraç ettiği paranın değişim değeri düşecektir. Serbest para piyasası sayesinde bu bilgiye ulaşan bireyler de bu bankanın ihraç ettiği parayı portföy hesaplarında tutmak yerine, düşük faizle borçlanmayı tercih edeceklerdir. Diğer bir deyişle, bu parayı kullanmayı tercih etmeyeceklerdir. İşte bu rekabetçi süreç sayesinde bankalar, ihraç ettikleri paraların talep görebilmesi için paralarının değerli olması gerektiğini bilmelerinden dolayı, para miktarını

kontrol etmekte ve paralarının satın alma gücünü koruyabilmek amacıyla talepteki değişmeye bağlı olarak paranın miktarını ayarlamaktadırlar (Hayek, 1976: 63-64). Bir banka tarafından ihraç edilen para biriminin değeri, farklı kurumlar tarafından ihraç edilen diğer para birimlerinin arzından etkilenmemektedir ve miktarının herkes tarafından kabul edilebilir kılacak şekilde düzenlemesi için her bir ihraççının para birimlerinin ayrı güçlerde olması ve rekabet ortamının bunu zorlaması gerekmektedir. Bunun yanı sıra, farklı para birimleri ile rekabet eden bir dizi ihraççı, kredi veya satış için sundukları para birimlerinin kalitesinde de rekabet etmelidir. Dolayısıyla, bankaların başarısı beyan edilen niyetlerini yerine getirip-getirmemesine bağlı olarak değişecek ve bankalar arasında yaşanacak kazanma arzusu hükümetten daha iyi bir para üretilmesini sağlayacaktır (Hayek, 1990: 51-53).

Rekabetçi bir piyasa yapısı içerisinde ortaya çıkan çeşitli para birimlerinden hangilerinin tercih edileceğini belirleyen bazı faktörler bulunmaktadır. Bunlar; likidite, kararlılık veya değişkenliktir. İstikrar beklentisi belirli bir para türündeki likiditeyi etkilemekle birlikte, kısa vadede likiditenin bazen istikrardan daha önemli olabileceği de düşünülmektedir. Bu nedenle, rekabetçi bir para birimi düzenleyicisinin, alıcılarını cezbetmek için öncelikli olarak yapması gereken şey, para birimi değerinin istikrarlı bir şekilde tutulacağı güvencesini vermek olmalıdır (Hayek, 1990: 58-59). Para ihraç eden bankalar, yalnızca kazanç elde etmeye çalıştıklarından dolayı herhangi bir kamu kurumunun şimdiye kadar amaçladıklarından veya yapabileceğinden daha iyi hizmet edecektir. Böyle bir sistemde ne belli bir miktarda bir ulus veya bölgenin para birimi bulunacak, ne de birkaç para biriminin tek tek ihraççılarının herhangi bir şeyi hedeflemesi söz konusu olacaktır. Dolayısıyla bireyler de satın alma gücünün istikrarlı olacağı ve daha önce hiç olmadığı kadar istikrarlı bir ticaret koşulunu güvence altına alan bir para birimini tercih edecektir (Hayek, 1990: 101). Ekonomik faaliyetlerin istikrarlı bir seyre kavuşması ise, ancak işlemlerin büyük çoğunluğunun istikrarlı para birimleriyle gerçekleşmesi durumunda mümkün olacaktır.

Hayek, mevcut para birimlerinden hangisinin kullanılacağına dair karar verilirken, bu tercihi esas olarak etkileyen faktörün; paranın hangi amaçla (a- mal ve hizmetlerin nakit alımları, b- gelecekteki ihtiyaçlar için rezerv olarak, c- ertelenmiş ödemeler için, d- hesap birimi olarak) kullanılacak olduğunu işaret etmektedir. Hayek'e göre, bu kullanımlar, bir değişim aracı olarak paranın temel işlevinin sonuçlarıdır. Dolayısıyla, uzun vadeli dengede, sadece istikrarlı bir satın alma gücünü garanti eden para birimleri mevcut olacaktır. Hayek, devlet engellerinin kaldırılması durumunda, serbest piyasanın parasal ürünlerin optimal miktarını ve çeşitliliğini sağlayacağını savunmaktadır. Yerel paraların her biri birbirlerine karşı serbestçe değiştirilebildiği sürece, modern para piyasaları işlem maliyetlerini önemli ölçüde azaltacaktır. Rekabet güçleri ise, diğer tüm alanlarda düşük fiyatlara ve üstün kaliteye yol açtığı gibi, "kağıt veya madeni para endüstrisinde" gerçekleşecek rekabet de hü-

kümetin ürettiği eşdeğerlerinden sonsuz derecede daha iyi olan paralara yol açacaktır. Çünkü çoğu para birimi altın veya gümüş gibi fiziksel metalara dayanırken; kağıt veya madeni para yalnızca hükümetlerin iradi kararlarına dayanmaktadır. Dolayısıyla, böyle bir paranın değerini belirleyen şey; paranın yapıldığı malzemenin değeri yerine arz ve talep arasındaki ilişki olmaktadır. Bu durumda ise, en çok talep edilen paralar; iyi olan paraların ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Rekabet ortamında belirlenecek olan özel paralar sayesinde de satın alma gücü daha istikrarlı olacak, sahtecilik zorlaşacak ve paralar daha uygun nominal değerlere sahip olacaktır.

Hayek'e göre, böyle bir sistem insanların parasal alışkanlıklarında herhangi bir değişikliğe neden olmayacak aksine birkaç eşanlı paranın ortaya çıkışı sadece onlara alternatifler sunacaktır. İnsanlar herhangi bir devlet kontrolünden tamamen uzak olduğu zaman yeni paraya güvenmeyi de öğreneceklerdir. İnsanlar farklı amaçlarını gerçekleştirebilmek amacıyla hangi para birimini kullanacaklarını özgürce seçebildikleri zaman, seçim süreci ile birlikte herkes tarafından kabul gören ve geçerli olan "iyi para" ortaya çıkacaktır (Hayek, 1990: 122).

Hayek'in özel para sisteminin işleyişine dair görüş ve önerilerini mümkün olduğu ölçüde kendi sözleriyle aktarmaya çalışalım:

"Dünyanın çeşitli yerlerinde rekabet içinde banknotlar yayınlamakta serbest olan ve benzer şekilde kendi adlarında çek hesaplarını taşıyabilecek çok sayıda kurumlar tesis etmenin mümkün olacağını varsayacağım. Bu kurumları, kredi vermeyi tercih etmeyen diğer bankalardan ayırt etmek için basitçe "bankalar" ya da "ihraç bankaları" olarak adlandıracam. Ayrıca bir bankanın kendi adına seçtiği ismin izinsiz kullanımına karşı, bir marka adı veya ticari marka oluşturarak korunacağını varsayacağım. Bu bankalar, daha sonra kamuoyu kullanımına mümkün olduğu kadar uygun hale getirilerek rekabet edeceklerdir" (Hayek, 1990: 46).

Hayek, Paranın Özelleştirilmesi başlığını taşıyan eserinde *"Yeni para birimleri aşamalı olarak değil, tek seferde piyasaya girmelidir."* görüşünü savunarak şöyle yazmaktadır:

"Yeni düzeni kademeli olarak ortaya koymak için çekingen bir girişimde bulunulmayacak ya da 'bir şeylerin yanlış gitmesi halinde' devletin kontrol gücü kullanılmayacaktır. Çok sayıdaki düzenleyici kurumlar arasında serbest rekabetin ve sınırların ötesindeki tüm para ve sermaye hareketlerinin tam özgürlüğü, programın başarısı için eşit derecede önemlidir. Mevcut tekel sorununun kademeli olarak azaltılması, tekeli kesinlikle başarısız hale getirecektir. İnsanlar yeni paraya ancak, herhangi bir devlet kontrolünden tamamen uzak olduklarına inandıkları zaman güvenmeyi öğreneceklerdir. İnsanlar, özel bankaların rekabet ile kontrol edilmelerinden dolayı, paralarının istikrarını muhafaza etmeleri için güvenebile-

ceklerdir. İnsanlar farklı amaçlarla hangi para birimini kullanacaklarını özgürce seçebilecekleri için, seçim süreci iyi paranın ortaya çıkmasına yol açacaktır” (Hayek, 1990: 122).

Özel para sisteminde yeni hesap biriminin belirlenmesi de önem taşımaktadır. Hayek, yeni hesap biriminin hesaplanmasında hammadde ve gıda maddelerinden oluşacak bir mal demetinin fiyatlarının esas alınmasını ve bunun “standart” olarak adlandırılmasını önermektedir. Örneğin, uluslararası ticarete konu olan hammadde ve gıda maddelerinden 30 veya 40 adet malın ortalama fiyatı esas alınacak ve bir indekse bağlanacaktır.

Hayek paranın özelleştirilmesi ve paralar-arası rekabet konusunda şu görüşleri ileri sürmektedir:

“...bir banka tarafından belirlenen paranın değeri, farklı kurumlar (özel veya devlet) tarafından ihraç edilen diğer para birimlerinin ihracından mutlaka etkilenmeyecektir. Ve halk tarafından kabul edilebilir hale getirilmesi için her para biriminin ihraççısının gücü olmalıdır ki bu gücü de rekabet sağlayacaktır. Bankalar ise, beklentileri yerine getirememesi sonucunda kaybedeceğini bilmektedir. Bankanın başarısı ise, beyan ettiği niyetlerini yerine getirmeye kararlı ve güvenilir bir şekilde oluşturmasına bağlı olacaktır. Bu durumda, kazanma arzusu, hükümetin ürettiğinden daha iyi bir para üretilmesini sağlayacaktır” (Hayek, 1990: 51).

“Önerilen sistem... kontrolü bir tekeli otoriteden alıp, özel girişimcilere emanet edecektir. Beklentileri karşılayamadıkları takdirde, tüm işlerin hızlı bir şekilde kaybedilmesi tehdidi, bir hükümet tekeline karşı tasarlanabilecek olandan çok daha güçlü bir koruma sağlayacaktır. Rekabet, kurumları para birimlerinin değerini sabit tutmaya zorlayarak ve örneğin altın cinsinden para birimini kullanmaktan daha etkili bir kısıtlama olduğunu kanıtlayacaktır. Özel paraya duyulacak güven, bugün tüm özel bankacılığa duyulan güvenden çok da farklı olmayacaktır. Günümüzde insanlar, bankaların aynı anda herkese ödeme yapacak olması durumunda yeterli paraya sahip olmadığını biliyor olsa da, bir bankanın onların işlerini koruyarak düzenleyeceklerine güvendiklerinden dolayı, her zaman vadeli mevduat işlemleri yapmaktadırlar” (Hayek, 1990: 48).

4. Hayek'in Özel Para Sistemi Önerisine Yönelik Eleştiriler

Önemle belirtelim ki, finansal globalleşme, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki akıl almaz yenilikler, piyasalardaki belirsizlikler, riskler, kaotik düzen, piyasalarda oluşan krizlerin yayılma ve bulaşma etkileri vs. para piyasalarını çok daha karmaşık ve işin içinden çıkılmaz noktalara taşımıştır. Bugün devlet tekeli altındaki kağıt para sistemini (geleneksel merkez bankacılığı sistemi) ve bunun karşısında duran radikal rekabete dayalı özel para

sistemini dünyadaki bu gelişmelerden bağımsız değerlendirmek pek doğru bir yaklaşım olmayacaktır.

Hayek'in serbest bankacılık sistemi önerisi her ne kadar çok radikal bir öneri olarak görünse de bugün ortaya çıkan özel elektronik paralar Hayek'in yaklaşık 40 yıl önce geliştirmiş olduğu önerisini tekrar tartışmaya açmıştır. Acaba Hayek'in paralar-arası rekabete dayalı özel para sistemi bugün itibariyle pratik anlamda bir uygulama imkanına sahip midir? Bu konuda iktisatçıların bir kısmı Hayek'in görüş ve önerilerini desteklerken, diğer bir kısım iktisatçılar ise paranın esasen "kamusal bir mal" olduğunu⁹ ve merkez bankalarının düzenleyici/denetleyici ve nihai borç veren olma rolünün kolaylıkla ortadan kaldırılamayacağını savunmaktadırlar. Paranın bir kamusal mal olduğunu savunan iktisatçılar, para basma hakkı ve yetkisinin, vergileme hakkı ve yetkisi gibi devletin egemenlik gücünü temsil ettiğini ve bu yetkinin özel bankalara devredilemeyeceği görüşündedirler. Özetle, bu görüşü savunanlara göre para, devletin egemenlik gücünün en önemli sembolüdür ve hiç bir şekilde bir özel kişi ve/veya kuruma devredilemez.

Hayek'in serbest bankacılık sistemine tamamen karşı olanlar ve/veya sistemin bazı yönlerden eksikliklerine işaret ederek iyileştirilmesi önerisinde bulunanların görüşlerini başlıca altı ana başlık altında özetleyebiliriz.¹⁰ (Şekil-1)

⁹ Örneğin Felber (2017) makalesinde paranın (ve parasal sistemin) bir global kamusal mal olduğunu detaylı olarak incelemektedir..

¹⁰ Hayek'in paranın özelleştirilmesi ve rekabete dayalı özel para sistemi önerisi ünlü Monetarist iktisatçı M. Friedman ve ABD eski Merkez Bankası Başkan Yardımcısı S. Fischer başta olmak üzere muhtelif iktisatçıların eleştirilerine tabi olmuştur. Bkz.Friedman, 1984a, 1984b; Friedman & Schwartz, 1986; Fischer, 1986; Rantala, 1980; Ferris, 2003; Işık & Akgüç, 2010; Luther, 2011; Vaubel, 1986, Cagan, 1986, Greenfield & Yeager, 1983. Bunun dışında temelde Hayek'in serbest bankacılık önerisini savunmakla birlikte Hayek'in önerisine kısmen katılmayan bazı modern serbest bankacılık taraftarları da bulunmaktadır. K. Dowd, G. Selgin ve L. White bunların başında gelmektedir. Serbest bankacılık konusundaki araştırmaları ile isimlerini duyuran bu iktisatçıların eleştirileri muhtelif kitap ve makaleleri içerisinde görülebilir. Bu konuda bkz: Dowd, 1988, 1989, 1992, 1993,1996; White, 1989, 1993, 2003; Selgin, 1988a, 1988b, 1989; Selgin, & White, 1994. Özel para sistemine yönelik eleştirilerin kısa bir özeti için bkz. King, 1983. Bu çalışmanın yazarlarından Aktan, 1998 yılında yayınladığı *Nasıl Bir Para Sistemi?* başlığını taşıyan kitabında aradan 20 yıl geçmesine rağmen Hayek'in özel para sistemine yönelik eleştirilerini aynen muhafaza etmektedir. Aktan'ın, iki meslektaşı ile birlikte kaleme aldığı *Nasıl Bir Para Sistemi* başlığını taşıyan kitapta şu eleştiriler not edilmiştir: "*Hayek, çok açık olarak, paranın özel firmalar ve bankalararası rekabete açılmasını savunmaktadır. Hayek'in bir çok yönden haklı gördüğümüz görüşlerini kabul etmek mümkün olmakla birlikte bugün için bu radikal öneriyi hayata geçirmenin pek o kadar kolay olmadığını söyleyebiliriz. Belki de en ideal bir para sistemi olan özel para sistemini, yakın gelecekte uygulamanın güç olabileceğini düşünmüyoruz. Özel para sistemi konusunda kafaları meşgul eden şu sorulara tatmin edici cevaplar bulunması halinde en ideal para sisteminin özel para sistemi olduğunu söyleyebiliriz: - Paralararası rekabetin geçerli olduğu bir piyasa yapısı oluşturulabilir mi? Yoksa para tamamen doğal monopol özelliklerini taşıyan bir mal mıdır? - Sınırsız sayıda para biriminin geçerli olduğu bir piyasada kaos hakim olmaz mı? Laissez faire bankacılığı başıboşluğu ve işin içinden çıkılmaz kargaşaları beraberinde getirmez mi? - Ekonomide para darlığı baş gösterdiğinde ve ticari bankalar likidite sıkıntısı çektiklerinde ne olacaktır? - Merkez bankalarının "lender of last resort" (nihai mukriz) fonksiyonunu hangi kurum ve/veya mekanizma sağlayacaktır? -Çok sayıda özel paralar ekonomideki işlem maliyetlerini artırmaz mı?" Aktan, Utkulu, Togay, 1998:239.*

İlk olarak, özel para sisteminin uygulanması halinde ölçek ekonomileri özelliğini taşıması dolayısıyla paranın bir süre sonra doğal monopol durumuna geleceği ve rekabetin ortadan kalkabileceği görüşü savunulmaktadır. Bu görüşü savunanlar para piyasalarının azalan maliyetlerin geçerli olduğu bir endüstri olduğu görüşündedirler. Yine özel para sistemine geçilmesi halinde daha başlangıçta piyasada en güçlü durumda olan bankanın tedavüle çıkardığı paranın hakim olacağı ve rekabeti engelleyeceği görüşü ileri sürülmektedir.

Para piyasasına giriş yasal olarak serbest olsa dahi fiili olarak bunun güçlü bankalar tarafından engellenebileceği belirtilmektedir. Devletin de mevcut olduğu bir paralararası rekabet ortamında özel bankaların devlet bankası (merkez bankası) ile rekabet etmekte zorlanacağı eleştirisi yapılmaktadır. Ünlü monetarist Friedman bu konuda şöyle demektedir: “*Tarihsel ve ampirik kanıtlar paranın özelleştirilmesinin gerçekleştirilemeyeceğini göstermektedir. Özel paralar, devletin tedavüle çıkardığı parayı piyasadan atmakta başarı sağlayamayacaktır.*” (Aktaran, Hayek, 1978:176).

İkinci olarak, bireysel bankalar tarafından çok sayıda paranın tedavüle konulmasının bir standardizasyon ve koordinasyon sorununa yol açabileceği ifade edilmektedir. Serbest bankacılık sisteminde, tek bir para tedavülde olmayacağından bu sonuçta “para sahteciliği”nin yaygınlaşmasına neden olabilir. Birden çok para tedavülde olacağı için sahte paralarla mücadele etmek haliyle zorlaşabilir.

Üçüncü olarak, çok sayıda özel paranın piyasa sunulması halinde ağ etkilerinden (network effects) kaynaklanan ağ dışsallıkları (network externalities) sözkonusu olabilir.¹¹ Ağ dışsallıkları dışında negatif dışsallıklar ortaya çıkması da muhtemeldir. Serbest bankacılık sisteminin başarı ile uygulanmasının önündeki engellerin başında enformasyon sorunları gelmektedir. Eksik enformasyon, asimetrik enformasyon vs. sorunların sistemin işleyişinde muhtemel pek çok olumsuz etkiyi ortaya çıkarabileceği görüşü dile getirilmektedir. Para piyasaları, bireysel bankalar ve piyasaya arz edilen özel paralar hakkında yetersiz, eksik, asimetrik enformasyon mevcut olması durumunda hileler, sahtekarlıklar, ahlaki çöküntü (moral hazard) gibi bir takım olumsuzluklar gündeme gelebilecektir.

Dördüncü olarak, işlem maliyetleri serbest bankacılık sisteminin uygulanmasında ciddi bir sorun teşkil edebilir. Nitekim, bir taraftan çok sayıda bireysel banka tarafından sunulan özel para piyasasının düzenlenmesi, denetimi, kontrolü, sorumlulukların gözden geçirilmesi, piyasada şeffaflık sağlanması, hesap verme sorumluluğu ile ilgili olarak ilkelerin ve prose-

¹¹ Ağ etkisi, kullanıcı sayısının artmasına paralel olarak ağdan sağlanan yararların arttığını ifade eden bir kavramdır. Bazı mal ve hizmetlerin faydasındaki artış onu kullananların sayısı ile doğru orantılıdır. Bu durum ise ağ dışsallıkları olarak tanımlanmaktadır.

dürlerin yürürlüğe konulması vs. işlem maliyetlerini artırabilir. Hatta serbest bankacılık sistemi ile parasal milliyetçilik ve parasal devletçiliğin tehlikelerinden uzaklaşmak isterken bu defa aşırı işlem maliyetlerden kaynaklanan bir “regülasyon tuzağı”na düşülebilir.

Beşinci olarak, “*Merkez bankalarının nihai borç veren mercii olma fonksiyonu*” (lender of last resort) serbest bankacılık sisteminde olmayacağından bu durumun para piyasalarında bir başıboşluk ve kaos yaratabileceği ifade edilmektedir.¹² Bilindiği üzere, merkez bankaları “*nihai borç mercii olma*” fonksiyonu ile özel bankaların ödemelerinde ortaya çıkabilecek dengesizlikleri ve istikrarsızlıkları giderebilmektedir. Serbest bankacılık sisteminde bu sorunun nasıl ortadan kaldırılacağına ikna edici biçimde anlatılmış değildir.¹³ Özel bankalar likidite sıkıntısı içine düştüklerinde ve piyasada para darlığı başgösterdiğinde ne olacaktır? Merkez bankasının “nihai mukriz” ya da “*nihai borç mercii olma*” fonksiyonunu kim ya da hangi mekanizma üstlenecektir? Özetle, özel para sisteminin piyasada likidite yetersizliğine karşı başarısız olacağı ve bunun ardından ekonominin deflasyon/ stagnasyon/ resesyon sürecine girebileceği iddia edilmektedir.

Ve son olarak serbest bankacılık sisteminde “*bedavacılık*” (free rider) adını verebileceğimiz bir sorun ortaya çıkabilir. Serbest bankacılık sisteminde bireysel bankaların ihraç ettikleri paralar-arasında bir kalite farklılığı olacağından zaman içerisinde “iyi para kötü parayı kovar” beklentisi hakimdir. Oysa, bu gerçekleşinceye kadar piyasadaki kaos ve karmaşa ortamında kötü bireysel bankalar iyi bankaların imaj ve itibarlarından bedeva yararlanarak piyasada istismar ve suistimal yapabilirler.

Özel para arzını gerçekleştiren bankaların da çeşitli nedenlerle krize girebileceği ve bunun sonucunda banka iflaslarının olabileceği konusu da serbest bankacılık sistemine yöneltilen bir başka eleştiridir. Banka iflaslarının bankacılık sektöründe paniklere dönüşebileceği ve bunun sonuçlarının ekonomide onarılamaz yaralar açacağı iddia edilmektedir.

Öte yandan, serbest bankacılık sistemini eleştirenler serbest bankacılığın tarihsel yönü üzerine yeterli bilimsel çalışmaların mevcut olmadığını, dolayısıyla İskoçya ya da diğer örneklerin ne derece başarılı olduğunun tam olarak bilinmediğini ifade etmektedirler.

Keynezyen okula mensup bir iktisatçı olarak değerlendirebileceğimiz Nobel ekonomi ödülü sahibi Paul Samuelson da özel bankacılık sisteminin uygulanması halinde özel ve sosyal maliyetler arasında bir optimal denge olmayacağını ve bankacılık karlarının aşırı noktalara varabileceğini ve bunun için de belki de özel banka karlarının vergilendirilmesinin önemi üzerinde durmaktadır (Samuelson, 1969).

¹² Merkez bankalarının nihai borç veren mercii olma fonksiyonu konusunda bkz. Bordo, 1990; Humphrey, 1989.

¹³ Bu konuda bkz: Goodhart, 1987, 1988, 1991.

Keynezyen iktisat okuluna belki de en ağır ve ciddi eleştirileri yönelten Nobel ekonomi ödülü sahibi James M. Buchanan da serbest bankacılık sistemine kuşku ile yaklaşmakta ve bunun yerine parasal anayasanın çok daha uygun bir reform olduğu görüşünü savunmaktadır (Brennan & Buchanan, 1981:17-18).

Yukarıdaki eleştirilerin dışında günümüzde serbest bankacılık sistemini savunan iktisatçıların eserleri dikkatle incelendiğinde onların da Hayek'in önerisini kayıtsız-şartsız kabul etmedikleri ve bazı eleştirilere tabi tuttukları görülmektedir. Örneğin, K. Dowd, G. Selgin, L. White gibi modern serbest bankacılık taraftarları Hayek'in original önerisine bazı eleştiriler sunmaktadırlar ve Hayek'in radikal önerisi üzerinde bazı revizyonlar yapılmasını tavsiye etmektedirler. *“Bu modern bankacılık taraftarlarına göre, bankaların istikrarlı para ihracı, sadece rekabet sürecine değil konvertibilitiyi (altın, mal gibi) garanti ettikleri denkleştirme mekanizmasına da bağlıdır. Hayek'in önerisi kabul edilirse, rekabetçi süreçte ihraç edilen kağıt paraların dışsal para (rezerv para) üzerinde bir hak talebi olmayacağından bankalar bu ihraçları nedeniyle rezerv paraya ve böylece denkleştirme mekanizmasına ihtiyaç duymayacaktır. Oysa Dowd, Selgin ve White parasal istikrarda bankaların kendi aralarındaki rekabet kadar konvertibilitiyi sağladıkları denkleştirme mekanizmasına da vurgu yapmaktadır. Bankacılık sisteminde denkleştirme mekanizmasının temel özelliği hükümet müdahalesinin olmaması ve mevduat-banknot ihraç eden bankaların yükümlülüklerini talep halinde kendi dışında ihraç edilen dışsal para ile ödemiş olmasıdır. Bankaların yükümlülüklerini yerine getirmesi bağlamında likiditeye talep, para otoritesi gibi kurumsal düzenlemelere olan ihtiyacı ortaya koymaktadır. Fakat bu yaklaşıma göre para otoritesine ihtiyaç, sadece başlangıçta dışsal paranın yaratılması bağlamında ortaya çıkmaktadır... Sonuç olarak Dowd, Selgin ve White'ye göre itfaya dayalı serbest bankacılık, Hayek'in karşılıksız para rekabetinin aksine, daha istikrarlı ve daha etkin bir parasal sisteme yol açacaktır.”*¹⁴

¹⁴ Işık & Akgüç, 2010: 105, 106.

Şekil 1: Rekabete Dayalı Özel Para Sisteminde Ortaya Çıkabilecek Muhtemel Sorunlar



Kaynak: Aktan, 2014:13.

5. Sonuç

Sosyal bilimlerin pek çok alanında eşsiz eserler bırakarak hayata veda eden Hayek, doğrudan para teorisi konusunda -en azından Milton Friedman seviyesinde- uzman bir iktisatçı olmamasına rağmen serbest bankacılık ve rekabete dayalı özel para sistemi konusunda yazmış olduğu kitap(lar) bu alanda araştırmalar yapan araştırmacılar için birincil ve ana referans özelliği taşımaktadır.¹⁵

Hayek, 1976 yılında kaleme aldığı kitabını yazdığı dönemde bu konuda ciddi araştırmaların yapılmadığına ve ihmal edildiğine özel vurgu yapmaktadır. Hayek, “*rekabete dayalı özel para sistemi konusunun bir araştırmaya konu olmaması şaşırtıcı bir gerçektir*” (1988: 26) ifadesini kullanarak “... *paranın yaratılması hususunda devletin niçin tekel hakkına sahip olmasının evrensel anlamda vazgeçilmez bir düşünce olduğunu açıklayan bir cevap literatürde mevcut değildir*” yorumunda bulunmaktadır. (1988:26). Önemle belirtelim ki, Hayek sonrasında İngilizce literatürde bu alanda araştırmaların hızla artmış olduğu dikkat çekmektedir.¹⁶

Kanaatimizce Hayek’in paranın özelleştirilmesi düşüncesi çok uzun zamanlar belki de çok radikal bir öneri olarak görülmüş ve üzerinde yeterli teorik ve analitik çalışmalar yapılmamıştır. Serbest bankacılık konusundaki geçmiş tecrübeler oldukça sınırlıdır ve bu tarihsel deneyim de tek başına rekabete dayalı özel para sistemimin yanlış olduğunu göstermez. Serbest bankacılık deneyimi, 18.yüzyılın başında İskoçya’da (1716-1845) ve ayrıca Amerika, İngiltere (1838-1862), Kanada (1817-1914), İsviçre (1926-1907), İsveç (1830-1902),

¹⁵ Google Scholar verilerine göre Hayek’in Denationalization of Money kitabı, Hayek’in tüm eserleri içerisinde en çok atıf alan kitap ve makaleleri sıralamasında 10. sıradadır. Mayıs-2018 itibarıyla atıf sayısı 1600 dolayındadır. Bkz: <https://scholar.google.com/hk/citations?user=ln3SfRcAAAAJ&hl=en> Serbest bankacılık, paranın özelleştirilmesi, paralar-arası rekabet, özel para sistemi vs. konularında yazılan neredeyse her makale/kitap birinci derecede Hayek’e atıfta bulunmaktadır. Hayek’in para teorisi üzerine ilk kitabı 1933 yılında yayınlanmıştır. Bkz: F. A. Von. Hayek, 1933, Monetary Theory and the Trade Cycles, New-York: Sentry Press. Hayek, 1937 yılında ise Monetary Nationalism and International Stability, (London: Longmans, Green- The Graduate Institute of International Studies, Geneva, Publication.) adını taşıyan bir kitap yayınlamıştır. Hayek paranın özelleştirilmesine yönelik detaylı çalışmalarını ise 1976 ve 1978 yıllarında yayınlamıştır. Bkz: Choice in Currency: A Way to Stop Inflation (1976); Denationalization Of Money (1978).

¹⁶ Bugün İngilizce literatürde sözkonusu konu başlıkları üzerinde yazılmış onlarca bilimsel makale ve pek çok kitap bulmak mümkündür. Hayek sonrasında rekabete dayalı özel para sistemi konusunda araştırma yapanların başında K. Dowd, G. Selgin, L.H. White gelmektedir. Bu akademisyenlerin çalışmaları ve diğer kayda değer bazı çalışmalar bu makale sonundaki kaynakça kısmında sunulmuştur. Bkz: Dowd, 1993, 1996, 1988, 1989,1992; Selgin, 1988a, 1988b, 1989; Selgin & White, 1994; White, 1989, 1993, 2003; Ayrıca bkz: Glasner, 1989; King, 1983; Sechrest, 1993. Ülkemizde ise para-banka-finans konularında araştırma yapan akademisyenlerin böylesine önemli bir konuda kaliteyi bir tarafa bırakalım, kantite anlamında deyim yerindeyse bir elin parmaklarının yarı-sayısında bile çalışma üretmemiş olmaları oldukça şaşırtıcı bir durumdur. Yaptığımız literatür taramalarında sayın Sayım Işık ve Rahmi Yamak çalışmalarını dışında bir başka çalışmaya rastlamamış olmamızı burada not etmek isteriz. Bkz. Işık, 2006; Işık, 2008; Işık ve Akgüç, 2010; Yamak, 1996. Ayrıca bkz. Akgüç, 2006.

Fransa (1796-1803), Avusturya (1870-1893) gibi ülkelerde uygulanmıştır. Serbest bankacılık tarihini analiz eden çalışmalardan bir kısmı, serbest bankacılığın geçmişte başarıyla uygulandığını; bir kısım çalışmalar ise serbest bankacılığın başarısını sorgulamaktadır. (Işık & Akgüç, 2010: 99)¹⁷

Kanaatimizce, Hayek'in fevkalade cesaret dolu yaratıcı fikir ve düşüncelerinde teorik-metodolojik açılardan ve aynı zamanda pratikte uygulanabilirliği yönünden bazı eksiklikler olabilir; ve bu eksikliklerin ilave görüş ve öneriler ile geliştirilmeye ihtiyacı olduğu açıktır. Nitekim Hayek de görüş ve önerilerini sürekli olarak geliştirme ve iyileştirme çabası içerisinde olmuştur.¹⁸

Günümüzde dijital para birimleri alanında yaşanan gelişmeler Hayek'in rekabete dayalı özel para sistemi hayalinin bir ütopya olmadığını ve bunun pekala gerçekleştirilebilir olduğunu ortaya koymaktadır. Halihazırda bitcoin, ethereum gibi kripto-paralar devlet tekeli altındaki kağıt para sistemini fazlasıyla sorgulanır hale getirmiştir. Elektronik paralar günümüzde halihazırda merkez bankası parasının önemini *de facto* olarak kısmen azaltmıştır. Elektronik para birimlerinin gelecek yıllarda ekonomide daha fazla yaygınlık kazanacağını ve dolayısıyla parasal rekabeti farklı boyutlara taşıyacağını görmek ve anlamak için kahin olmaya gerek yoktur. Ticaretin ve finansal işlemlerin globalleşmesi dünya ekonomisini eskisinden çok daha farklı bir yöne taşımaktadır. Kanaatimizce, bankacılık ve finans sektöründe ortaya çıkabilecek krizler, istikrarsızlıklar ve negatif konjonktürel hareketleri merkez bankaları olmaksızın rekabete dayalı özel para sistemi içerisinde çözmek ne kadar mümkündür sorusu önemini muhafaza edecektir.

Önemle ve altını çizerek belirtelim ki, Hayek'in özel para sistemini her yönüyle mükemmel bir şekilde düşünülmüş bir öneri olarak ele almak ve kabul etmek doğru değildir. Aynı şekil-

¹⁷ Ülkemizde özel para sistemi alanında araştırmaları yayınlanmış belki de tek bilim insanı bilebildiğimiz kadarıyla Sayın Işık'tır. Profesör Sayın Işık, "Hayek'in Para Rekabeti Önerisine Eleştirel Bir Yaklaşım", başlığını taşıyan ortak-yazarlı çalışmasında Hayek'in önerisinin problematik olduğunu yorumunda bulunmaktadır. "*Hayek, para rekabetinin istikrarlı bir parasal sistemi sağlayacağını ileri sürmektedir. Hayek'in para önerisi, iktisatçıların büyük bir kısmı tarafından eleştirilmektedir. Çünkü Hayek paranın, bankacılık sisteminin ve merkez bankacılığının evrimini yeterince dikkate almamaktadır. Hayek'in önerisi, metodolojik açıdan büyük ölçüde problematiktir.*" (Işık & Akgüç,2010:117) Profesör Işık makalesinin sonunda ise bize göre daha isabetli bir görüş ileri sürmektedir: "*Hayek'in rekabetçi para reformunun uygulanması mevcut koşullar dikkate alındığında henüz erken olmakla birlikte, koşullar gelecekte merkez bankalarının para monopolünün azalacağı ve para rekabetine doğru bir eğilimin ortaya çıkabileceğini göstermektedir.*" (Işık & Akgüç,2010:117)

¹⁸ Polleit, Hayek'in paranın özelleştirilmesi önerisi üzerine yazdığı eleştirel makalede Hayek'in görüşlerinde sürekli U-dönüşü yaptığı şeklinde bir haksız eleştiride bulunmaktadır. Polleit,2016:73. Kanaatimizce, eğer Hayek'in başlangıcından itibaren para üzerine yazılmış eserleri dikkatle okunursa onun sürekli bir arayış içinde olduğu ve fikirlerini sürekli yenilediği görülebilir. Aynı pozisyon para sistemi üzerine çalışmalar yapan Nobel ödüllü Milton Friedman ve James m. Buchanan için de geçerlidir. Bkz. Boettke & Smith, 2015, 2016.

de muhtelif zihinsel hata ve yanlışlara (statüko etkisi, sahiplenme etkisi, yanlış konsensus etkisi, alışkanlık etkisi, sabit fikirlilik etkisi vs.) bağlı kalarak pekala bilinen yaygın değişime direnç tepkileri ortaya koymak da doğru değildir. Unutmayalım ki, daha bir asır öncesine kadar serbest piyasa ve serbest ticaret fikirleri haksız ve acımasız eleştirilere maruz kılmıştır. Örneğin, Hayek'in paranın özelleştirilmesi üzerine kitabını yazdığı 1970'li yılların sonlarında dahi posta, telgraf, telefon hizmetleri, enerji hizmetleri, havayolu ulaşımı vs. dünyanın pek çok bölgesinde (ve ülkesinde) devlet tekeli altında sunuluyordu ve özel girişimcilerin piyasaya girişine izin mevcut değildi. Daha da ilginç, o yıllarda anaakım iktisadi düşüncede ölçek ekonomileri (economies of scale) ve doğal tekel teorisi argümanları ile bu hizmetlerin devlet tekeli altında sunulmasının daha doğru olacağını savunmaktaydı.

Serbest piyasaların ve serbest ticaretin sağladığı yararlar bugün mutabakatla kabul edilmektedir ve aynı başarının serbest para piyasaları ve serbest bankacılık için de ortaya çıkabileceğini şimdiden kesin dille reddetmek asla doğru olmayacaktır. Önemli olan, dünyadaki yeni trendler ve gelişmeleri (finansal globalleşme, elektronik para vs.) dikkate alarak serbest bankacılık sisteminin önündeki engelleri tespit etmek ve bu sistemin uygulanabilir olup olmadığını önyargılardan uzak olarak tartışmaktır.

Kaynaklar

- AKGÜÇ, L.F. 2006. Paraya Serbest Bankacılık Teorisi Yaklaşımı, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- AKTAN, C. C. , U Utkulu ve S Togay, 1998. Nasıl Bir Para Sistemi, İstanbul: İMKB Yayını, 1998.
- AKTAN, C. C. , 2014. “Parasal Genişleme, Parasal İstikrarsızlık ve Reform Önerileri” (Yayınlanmamış, PPT Sunum).
- BAŞOĞLU, U. 1998. Serbest Bankacılık Modeli. Bursa :Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- BOETTKE, P. J. and D. J. SMITH, 2015. Monetary Policy and the Quest for Robust Political Economy (April 21, 2015). GMU Working Paper in Economics No. 11-08. SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1764267> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1764267>
- BOETTKE, P.J. & , D.J. SMITH “Evolving Views On Monetary Policy in The Thought Of Hayek, Friedman, And Buchanan”, Review Austrian Economics (2016) 29: 351.
- BORDO, M. 1990, “ The Lender of Last Resort: Alternative Views and Historical Experience”, *Economic Review*, 1-2, 18-28.
- BRENNAN, H. G. & BUCHANAN. J.M. 1981. Monopoly in Money and Inflation, Institute of Economic Affairs, Hobert paper 88.
- CAGAN, P. 1986. “Competitive Monies: Some Unanswered Questions.” Cato Journal, Vol. 5, No. 3, Winter: 943 – 947.
- CATON, J. 2013. “Hayek's Confusing Perspectives on the Gold Standard”, <http://moneymarketsandmisperceptions.blogspot.com.tr/2013/10/hayeks-confusing-perspectives-on-gold.html>
- CATON, J. 2018 “The Evolution of Hayek's Thought on Gold and Monetary Standards” (January 26, 2018). AIER Sound Money Project Working Paper No. 2018-06. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3072766>
- DOWD, K. 1988. Private Money: The Path To Monetary Stability, IEA, London.
- DOWD, K. 1989. The State And The Monetary System, Philip Allen, London.
- DOWD, K. (Ed.) 1992. The Experience Of Free Banking, Routledge, London.
- DOWD, K. 1993. Laissez-Faire Banking, Routledge, London.
- DOWD, K. 1996. “The Case For Financial Laissez-Faire”, The Economic Journal, 106 (May):657-687.
- FELBER, C. 2017. “The Basis: Money as a Public Good”. in: C. Felber, Money - The New Rules of the Game. Springer, Cham.
- FERRIS, J.S. 2003. “Competitive Bank Monies: Reconsidering Hayek and Klein from A Transactions Perspective”. Carleton Economic Papers CEP 03-02, January.
- FISCHER, S. 1986. “Friedman Versus Hayek on Private Money: Review Essay.” Journal of Monetary Economics, 17(3): 433-439.
- FRİEDMAN, M. and A. J. SCHWARTZ, 1986. "Has Government Any Role in Money?" Journal of Monetary Economics, January, pp.37-62.

- FRIEDMAN, M. 1984a "Monetary Policy for the 1980s." in To Promote Prosperity: U.S. Domestic Policy in the Mid-1980s, edited by John H. Moore. Stanford, California: Hoover Institution Press, 1984.
- FRIEDMAN, M. 1984b. "Currency Competition: A Skeptical View." Currency Competition and Monetary Union, P. Salin, ed. Martinus Nijhoff: Hague, 42-7.
- GLASNER, D. 1989. Free Banking And Monetary Reform, Cambridge University.
- GOODHART, C.A.E. 1987. "Why Do Banks Need a Central Bank?". Oxford Economic Papers 39, 75-89.
- GOODHART, C.A.E. 1988. The Evolution of Central Banks. Cambridge, Cambridge University Press.
- GOODHART, C.A.E. 1991. "Are Central Banks Necessary?", In: F. Capie and G.E Woods (Eds.), Unregulated Banking: Chaos Or Order? (1-21), London, Macmillan.
- GREENFIELD, R. L., & L. B. Yeager, 1983. "A Laissez-Faire Approach to Monetary Stability." Journal of Money, Credit and Banking, Vol. 15: 302 – 315.
- HAYEK, F. A. Von. 1933, Monetary Theory and the Trade Cycles, New-York: Sentry Press.
- HAYEK, F. A. Von. 1937, Monetary Nationalism and International Stability, London: Longmans, Green- The Graduate Institute of International Studies, Geneva, Publication. <https://mises.org/library/monetary-nationalism-and-international-stability>
- HAYEK, F.A. 1960. *The Constitution of Liberty*. Chicago: University of Chicago Press.
- HAYEK, F. A. Von. 1973. Law, Legislation And Liberty, Vol. 1: Rules And Order. Chicago and London: University of Chicago Press and Routledge and Kegan Paul.
- HAYEK, F. A. Von. 1976a. Law, Legislation And Liberty, Vol. 2: The Mirage of Social Justice. Chicago: University of Chicago Press.
- HAYEK, F. A. Von. (1976b), 1988. Choice in Currency: A Way to Stop Inflation, IEA. London.
- HAYEK, F. A. Von. (1978) 1990 Denationalization Of Money, The Argument Refined, London, Institute Of Economic Affairs.3rd ed.
- HAYEK, F. A. Von. 1979. "Toward a Free Market Monetary System", The Journal of Libertarian Studies, 3-1, pp. 1-8.
- HAYEK, F. A. Von. 1995, Kölelik Yolu, (Çev: T. Feyzioğlu – Y. Arslan), Ankara: LDT Yayınları.
- HAYEK, F. A. Von. 1997, Hukuk, Yasama ve Özgürlük: Özgür Bir Toplumun Siyasal Düzeni, (Çev: Mehmet Öz), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- HUMPHREY, T. 1989, "Lender of Last Resort: The Concept in History", *Economic Review*, 4-4, 8-16.
- IŞIK, S. 2006. "Adam Smith'in Parasal Analizinde Serbest Bankacılık: Para Ve Bankacılıkta Regülasyon Mu? Yoksa Serbest Ticaret Mi? Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi (11) s. 45-69.
- IŞIK, S. 2008. "Modern Para Düşüncesinin Gelişiminde Adam Smith ve Bankacılık Okulu'nun Oynadığı Rol Üzerine Bir İnceleme", *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, Cilt: 45 Sayı:521
- IŞIK, S. & F. AKGÜÇ 2010. "Hayek'in Para Rekabeti Önerisine Eleştirel Bir Yaklaşım", *İktisat/İşletme ve Finans Dergisi*, Şubat 2010.
- KING, R.G. 1983. "On The Economics Of Private Money", *Journal Of Monetary Economics*, 12, 127-58.

- KLEIN, B. 1974. "Competitive Supply of Money", *Journal of Money, Credit and Banking*, 6, Nov. 423-53.
- LUTHER, W. J., 2011. "Friedman Versus Hayek on Private Outside Monies: New Evidence for the Debate" (May 4, 2011). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1831347> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1831347>
- MILL, J. S 1848. *Principles of Political Economy*, London: John Parker.
- POLLEIT, T. 2016. "Hayek's 'Denationalization Of Money' – A Praxeological Reassessment" (paper held at the Mises Institute Canada Conference 6 – 7 November 2015, Toronto). *Journal of Prices and Markets*, Volume 5, Issue 1, Fall 2016.
- RANTALA, L. 1980. "Money without the State". *The Journal of the Libertarian Alliance*, Vol.1, No.4.
- RICARDO, D. 1816. *Proposals for an Economical and Secure Currency with Observations on the Profits of the Bank of England, as They Regard the Public and the Proprietors of Bank Stock*. 2nd ed. London: John Murray, in Sraffa, P. (ed.) *The Works and Correspondence of David Ricardo*, Volume IV, Pamphlets and Papers, 1815-1823 Cambridge: Cambridge University Press 1951.
- SAMUELSON, P. 1969. "Non-optimality of Money Holding under Laissez Faire", *Canadian Journal of Economics*, May. Pp.303-08.
- SECHREST, L. 1993. *Free Banking. Theory, History, And A Laissez Faire Model*, Westport Quorum Boks, Reenwood Publishing.
- SELGIN, G. 1988a. *Theory Of Free Banking: Supply Under Competitive Note Issue*, Rowman And Littlefield, New Jersey.
- SELGIN, G. 1988b. "Accommodating Changes İn The Relative Demand For Currency: Free Banking Vs. Central Banking", *Cato Journal*, 7 (Winter), 621-41.
- SELGIN, G. 1989. "Legal Restrictions, Financial Weakening, And The Lender Of Last Resort", *Cato Journal*, 9, 2 (Fall):429-460.
- SELGIN, G. & WHITE, L. 1994. "How Would The Invisible Hand Handle Money?", *Jounral Of Economic Literature*, 32 (4): 1718-49.
- SPENCER, H. 1851. *Social Statics*. London, Appleton.
- TULLOCK, G. 1975. "Competing Monies", *Journal of Money, Credit and Banking*, 7 Nov. 491-97
- VAUBEL, R. 1986. "Currency Competition Versus Governmental Money Monopolies." *Cato Journal*. Vol. 5, No. 3, Winter: 927 – 942.
- WHITE, L.H. 1989. *Competition And Currency: Essays On Free Banking And Money*, New York University Press, New York.
- WHITE, L.H. (Ed.) 1993. *Free Banking*, (Three Volumes), Edward Elgar, London.
- WHITE, L. 2003. "Currency Competition And Consumer-Driven Unification", *Cato Journal*, 23, 1:139-145.
- YAMAK, R. 1996. "Serbest Bankacılık Sisteminde Paralararası Rekabet", *Banka ve Ekonomik Yorumlar*, 33(2), Şubat, 49-56.
- YAY, T. 1993. *F.A Hayek'te İktisadi Düşünce: Hayek ve Keynes-Keynesçiler Tartışması*, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- YAYLA, A. 1993. *Özgürlük Yolu: Hayek'in Sosyal Teorisi*, Ankara: Turhan Kitabevi.